

Z.A.Şəkəraliyeva

UOT:338.1; JEL:E10.

Azərbaycanda iqtisadi resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan iqtisadi resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarına baxılmışdır. Həmçinin, məqalədə ölkəmizin davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin olunmasının zəruriliyi əsaslandırılmışdır. Təhlil əsasında mövcud problemlər araşdırılmış, onların aradan qaldırılması məqsədilə təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: iqtisadi resurslar, səmərəlilik, investisiyalar, inkişaf modeli, neft gəlirləri, sahibkarlıq, bazar iqtisadiyyatı, idxal, ixrac, milli iqtisadiyyat

Giriş

Azərbaycan hazırda özünün iqtisadi inkişaf modelinin təkmilləşdirilməsi proseslərini yaşayır. Respublikada iqtisadi islahatların böyük əksəriyyəti başa çatdırılmış, özəlləşdirmə prosesləri kifayət qədər tənzimlənmiş, milli iqtisadiyyatın strukturunun şaxələndirilməsi tədbirləri genişləndirilməkdədir. Ənənəvi iqtisadiyyat sahələrinin resurs potensialından müasir dövrün tələblərinə adekvat tənzimləmə tədbirləri həyata keçirilmiş və milli resurslardan daha səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün iri beynəlxalq layihələr icra edilməkdədir. Ölkənin insan, yanacaq-enerji və maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün əlverişli dövrün gəlib çatdığını və şəraitin formalaşdırıldığını qeyd etmək mümkündür. Bundan əlavə, ölkəmizin resurs potensialının istifadənin intensivləşdirilməsi milli iqtisadiyyatın inkişaf meyllərinin şaxələndirilməsi ilə bərabər, həm də davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsinə əlavə potensial formalaşdırma bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, artıq respublikamızda iqtisadi resurslardan istifadənin səmərəli, başqa sözlə yüksək məhsuldarlıq və effektivlik meyarları əsasında istifadə edilməsi üçün hüquqi-iqtisadi və maliyyə, həmçinin digər amillər baxımından münbit zəmin formalaşdırılmışdır.

Ölkənin iqtisadi resurslarından səmərəli istifadənin əsas xüsusiyyətləri

Bundan əlavə, ölkəmizdə təbii sərvətlərdən əldə olunan gəlirlərin, Azərbaycanın neft gəlirlərinin iqtisadi inkişaf proseslərinə daha intensiv cəlb edilməsi, ölkənin iqtisadi resurslarına yeni münasibətlərin və daha qənaətcil münasibətin göstərilməsini şərtləndirir. Bütün bunlar isə öz növbəsində ölkənin iqtisadi resurslarından istifadənin səmərəliliyinin daha optimal və adekvat yollarının müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Tədqiqatçı C.Musayeva bu sahədə apardığı araşdırmalarında qeyd edir ki, neft gəlirlərinin 1 faiz artımı qeyri-neft sektoru üzrə ümumi daxili məhsulun 0,5 %, dövlət büdcəsinə vergi daxilolmalarının 0,61 % infilyasiyanın 0,03 %, məşğulların 0,03 %, ev təsərrüfatlarında ayda adam başına düşən gəlirlərin 0,35% artımını təmin etmiş, yoxsulluğun 0,47 % azalmasına səbəb olmuşdur. Neft fondunun xərclərinin 1% artımı qeyri-neft sektoru üzrə yaradılmış əlavə dəyərin 0,29 % artımını təmin etmişdir. Dünya bazarında bir barel neftin satış qiymətinin bir dollar qalxması ÜDM-in 598 manat artımını təmin etmişdir. Göründüyü kimi, ölkəmizin əsas milli resurslarından biri olan neftin qiymətinin cüzi dəyişməsi belə, ölkə iqtisadiyyatına güclü şəkildə müsbət və ya mənfi formada təsir etmək xüsusiyyətinə malikdir. Bunlar nəzərə alınmaqla resurslardan istifadənin səmərəliliyi məsələləri ölkənin iqtisadi siyasətinin ən

başlıca strateji hədəfləri sırasında yer almalı, bu sahədə qarşıda duran vəzifələr və inkişaf məsələləri müəyyənləşdirilməlidir [10].

Respublikamızda insan resurslarından istifadənin müasir dövrün sosial-iqtisadi çağırışlarına adekvat mexanizmlərinin və istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi xeyli aktuallığı ilə fərqlənir. Belə ki, ölkənin hər yerində, uzaq regionlarında belə infrastrukturun geniş inkişafı, təsərrüfat-kooperasiya əlaqələrinin intensivləşməsi, sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması, məşğulluğun və yoxsulluğun səviyyəsinin əsaslı dərəcədə azalması tədbirləri geniş həcmdə aparılır və bu istiqamətlərdə bir sıra dövlət proqramları, konsepsiyalar, strategiyalar, kompleks tədbirlər planları icra edilməkdədir. Səmərəli məşğulluğun təşkili üzrə beynəlxalq mübadilələrin artması, ölkədə əmək ehtiyatlarından müasir modelləşdirmə prinsipləri əsasında istifadə edilməsi, iqtisadi fəallığın yüksəldilməsi üçün hər cür şəraitin yaradılması tədbirləri genişlənməkdədir [1]. Sahibkarlığın, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının, eləcə də fərdi əmək fəaliyyəti ilə məşğul olanların iqtisadi həvəsləndirilməsinin və stimullaşdırılmasının intensiv fazası müşahidə edilməkdədir. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar, təhsilin səviyyəsinin yüksəldilməsi işləri, müasir peşə təhsili sisteminin formalaşdırılması tədbirlərinin həyata keçirilməsi, insan amilinin inkişafına yönəldilmiş investisiyaların və diqqətin artması, insan kapitalının müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsinin adekvat mexanizmlərinin axtarılması prosesləri daha geniş formada təşkilati-iqtisadi mexanizmlərlə əhatə olunmuşdur. İş yerlərinin və iş şəraitinin insan resurslarından istifadənin keyfiyyətə yüksəldilməsi amillərindən çıxış etməklə təkmilləşdirilməsi tədbirləri də müasir dövrün daha çox diqqət çəkən fəaliyyət sahələrindən biri kimi xarakterizə olunur. Bundan əlavə, insan resurslarından maksimum istifadə edilməsi artıq cəmiyyətdə sosial-iqtisadi səmərəliliyin əsas qiymətləndirici indikatorlarından biri kimi baxılmaqdadır. Amma, respublikamızda hələ də insan resurslarından maksimum istifadə edilməsinin əsas istiqamətlərindən olan daimi iş yerlərində əməyin təşkilinin təkmilləşdirilməsi sahəsində bir çox vəzifələrin həyata keçirilməsi zərurəti qalmaqdadır. Belə ki, iş yerlərinin qiymətləndirilməsində xarici ölkələrin və respublikamızın qabaqcıl müəssisələrinin təcrübəsindən istifadə edilməlidir. Hazırkı dövrdə iş yerlərinin təşkili məsələsinin həllinə elmi əsaslarla yanaşılır və o, iqtisadi, sosioloji, psixofizioloji cəhətdən əsaslandırılır. Müasir şəraitdə iş yerinin məqsədəuyğun səmərəli təşkili, işçi hərəkətinin və yerdəyişməsinin səmərəliliyi, təlimatlandırma, iş yerinin layihələndirilməsi və onun ünsürlərinin əlaqələndirilməsi meyarlarının qiymətləndirilməsi, müasir usulların işlənilib hazırlanması, iş yerlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə tədbirlərin araşdırılması, əmək və istehsal proseslərində onların tətbiqini təmin etmək olduqca vacib bir məsələyə çevrilmişdir. Bu məqsədlə bütün bunlar respublikada öz həllini geniş miqyasda tapmalıdır. Bütün bu problemlər və məsələlər ölkədə insan resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün daha modern və müasir texnologiyalar əsaslı əmək mexanizmlərinin, iş yerlərinin və iş şəraitinin yaradılması vəzifələrini aktuallaşdırır. İnsan resurslarından səmərəli istifadənin yüksəldilməsinin effektivli yollarından biri də iş yerlərində insanın fəaliyyət və bacarığına uyğun yerləşdirilməsi, insan fəaliyyətinin elmi-iqtisadi və praktiki reallıqlar baxımından optimal layihələşdirilməsi və məhsuldar mexanizmlərlə əhatə edilməsi, fəaliyyətin optimal normallaşdırılmasıdır. İnsan potensialının reallaşdırılmasına mane olan amillər nəzərə alınmalı, baryerlər aradan qaldırılmalı, fərdin yaradıcılıq və bacarıq elementlərinin fəaliyyət proseslərində üzə çıxarmağın mümkünlüyü şəraiti yaradılmalıdır.

Əmək bazarının təkmilləşdirilməsi proseslərində elmi-iqtisadi baxımdan əsaslandırılmış modellərin və metodların hazırlanması və proqnozlaşdırılması tədbirləri həyata keçirilməlidir. Həyata keçirilən tədbirlərin əsaslandırılması və meyarları insan amilindən maksimum səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə uzlaşdırılmalıdır. Bunlarla bərabər, insan

resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məqsədilə ölkədə mövcud əmək bazarının strukturunun təkmilləşdirilməsi, insan resurslarının əhatə etdiyi resurs potensialından istifadənin təşkilində yeni metodoloji yanaşmaların təmin olunması, bu sahədə dünya təcrübəsinə əsaslanan modellərin müəyyənləşdirilməsi və respublikada tətbiqi faydalı ola bilərdi. Digər tərəfdən respublikada insan resurslarının layiqli iş yerlərində yerləşdirilməsi, elmi-iqtisadi və dünya təcrübəsi əsasında fəaliyyət göstərən müəssisələrdə, firma və kompaniyalarda fəaliyyətinin yüksək səviyyədə təşkili vəzifələri həllini gözləyir [13]. Heç də sirr deyildir ki, respublikamızda bəzən bir layiqli, müəyyən hazırlıq və intellekt tələb edən iş yerinə, yəni vakansiyaya namizədlərin sayı həddindən çox olur. Bu kimi keyfiyyətlərə malik insan resurslarının cüzi bir hissəsinin optimal şəraitdə istifadəsinin təmin edilməsi, resurs potensialından səmərəli istifadəyə imkan vermir, iqtisadiyyatın və cəmiyyətin davamlı inkişafına əlavə potensial verə biləcək resurs potensialı istifadəsiz qalır və s. Respublikada işsizliyin səviyyəsinin kifayət qədər az olmasına və yüksək hazırlıqlı kadr potensialının formalaşmasına baxmayaraq, insan resurslarından istifadənin yüksək səviyyədə, səmərəli metodlar və məhsuldar mexanizmlər əsasında modelləşdirilməsi imkanları məhduddur [1]. Xarici kapitalla, həmçinin, iri layihələrlə bağlı fəaliyyət göstərən şirkət və kompaniyaların hesabına formalaşmış yüksək hazırlıqlı insan resurslarının, xüsusilə respublikamız üçün önəmli olan müasir idarəetmə menecerlərinin, mütəxəssislərinin böyük bir hissəsi öz potensiallarından daimi və etibarlı formada istifadə edə bilmirlər. Bir neçə il fəaliyyətə hesablanmış iri layihələr bitdikdən sonra, tam hazırlıqlı, yüksək peşəkarlığı ilə fərqlənən insan resurslarının məhsuldar fəaliyyəti məhdudlaşır və onlar yenidən uzunmüddətli işyeri axtarışına çıxmalı olurlar, çox hallarda isə maddi məcburiyyətdən az ixtisaslı və azödənişli işlərə razılaşımağa məcbur olurlar. Bütün bunlar respublikamızda layiqli və davamlı iş yerlərinin yaradılmasını, biznes və sahibkarlıq subyektlərinin uzunmüddətli fəaliyyət prinsipləri əsasında inkişafının təmin edilməsi və bunlarla bağlı mexanizmlərinin tətbiqi vəzifələrini zəruri edir. Yaxın perspektivdə respublikamızda insan resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi zəruriliyi, vəzifələri və yollarını bu formada ümumiləşdirməyi tələb edir:

- respublikada “insan resursları” anlayışı üzrə sistemli və kompleks yanaşmanı təmin edən meyarlar yenilənməli və bunlarla əlaqədar qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməlidir [13].
- qüvvədə olan əmək qanunvericiliyi aktları, normativ sənədlər “insan amili” anlayışını əsas götürməklə, müasir dövrdə insan resurslarından istifadənin effektiv modelləşdirilməsinə imkan verən səviyyəyə adekvat təkmilləşdirilməli və zəruri hallarda yenidən hazırlanmalıdır.
- respublika iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində, sahibkarlıq və biznes subyektlərində ədalətli rəqabət mühitinin formalaşdırılması və inkişafı təmin edilməli, neft ixracından əldə edilən gəlirlərin bir hissəsi insan amilinin inkişafına yönəldilməlidir.
- əmək bazarının tələbatı nəzərə alınmaqla, yüksək hazırlıqlı insan resurslarının formalaşdırılması və onlardan səmərəli istifadənin tənzimlənməsi mexanizmləri tətbiq edilməlidir.
- insan resurslarının keyfiyyətə yüksəldilməsi və onların iqtisadi fəallığının artırılması üçün balanslaşdırılmış dövlət iqtisadi siyasətinin, o cümlədən, insan

resurslarından effektivli istifadə edilməsi və səmərəli məşğulluq siyasətinin yeni modelinin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi təmin olunmalıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas problemləri sırasında emal sənayesinin məhsullarının aşağı olması və emal sənayesinə xarici investorların iqtisadi marağının az olması, iqtisadiyyatın xammal yönümlüyü daha çox fərqlənirlər. [3] Emal sənayesinin genişləndirilməsi tədbirləri, ilk növbədə ölkədə potensial yanacaq-enerji resurslarının səmərəli emal sahələrinə yönəldilməsi məqsədilə, bu sahədəki resursların real həcmi və digər məsələlər dərindən öyrənilməli və tənzimlənməlidir. Bununla yanaşı, respublikada yanacaq-enerji resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün mövcud enerji resursları üzrə uzunmüddətli istehsal və istehlak balanslarının hazırlanması, bu resurslardan istifadənin istehsal və onun perspektivi ilə bağlı proqnozlar nəzərə alınmaqla modelləşdirilməsi, yanacaq-enerji sektorunda iri dövlət müəssisələri ilə bərabər sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin genişləndirilməsi və bunlarla bağlı proseslərin tənzimlənməsi vacibdir. Neft ölkələrinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla, iş əsnasında lisenziyaların verilməsinin (sərmayədarların yeraltı sərvətlərdən istifadə hüququnu həyata keçirməsinə icazə verilməsi) hərraclar vasitəsilə həyata keçirilməsini və verilən konkret sahələrdə təbii sərvətlərdən istifadə üçün rentə müəyyənləşdirilməsi nəzərə alınmaqla lisenziyaların qiymətinin təyin edilməsini məqsəduyğun hesab etmək olar. Bu mexanizmin tətbiqi ilə yanacaq-enerji resurslarının hasilatında sahibkarlığın inkişafının intensivləşdirilməsi perspektivləri əhəmiyyətli dərəcədə arta bilər. Bu istiqamətin genişləndirilməsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində kiçik müəssisələrin geniş şəbəkəsinin yaradılmasına, neft və neft məhsulları bazarında səmərəliliyin artırılmasına əlavə stimullar verir.

24

Respublikada neft biznesinin genişləndirilməsi kiçik müəssisələrinin təşkilinə, xüsusilə köhnə neft-qaz hasilatı ərazilərində iqtisadi-maliyyə tənzimləmələri tətbiq etməklə bu sahələrdə səmərəliliyin yüksəldilməsinə və iqtisadi effektivliyin artmasına imkan verir. Məsələnin bu cür qoyuluşu eyni zamanda köhnə neft rayonlarında əhəlinin iqtisadi fəallığının artmasına, bu rayonlarda resurs elementlərinə qənaətcil münasibətin formalaşdırılmasına, bu ərazilərdə yaşayan insanların işlə təminatına əlavə imkanlar yarada bilər. Yanacaq-enerji resurslarından daha effektivli və məhsuldar istifadənin mühüm istiqamətlərindən və yollarından biri də respublikanın aparıcı hasilat sahəsi olan-neft sənayesinin innovasiyalı inkişafının təşkilati-iqtisadi mexanizmlərinin optimal müəyyənləşdirilməsidir. Tədqiqatlar göstərir ki, əksər neft yataqları sonuncu istismar mərhələsindədirlər. İstismar dövründə əsas fondlar fiziki və mənəvi olaraq köhnəlmiş və bütün bunlar neft sənayesində innovasiya xarakterli yeni texnika və texnologiyaların tətbiqini tələb edir. Bu problemlərin həlli neft sənayesinin inkişafına güclü təkan verməklə bərabər, həm də yanacaq-enerji resurslarından istifadənin səmərəli təşkilinə yeni imkanlar verə bilər [6].

Respublikanın enerji gücünün dəyərləndirilməsi və global proseslər reallığından çıxış edərək enerji qənaətciliyinin təşkilati, texnoloji tədbirlərinin və iqtisadiyyatın bütün sahələrində enerji resurslarından səmərəli istifadənin reallaşdırılması, yanacaq-enerji kompleksinin funksionallığının artırılması istiqamətində struktur yenidənqurmasının aparılması prioritetləri nəzərdə tutulmalıdır. Respublikanın yanacaq-enerji resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi zərurəti, ilk növbədə bu sahədə resurs potensialından məhsuldar istifadənin modelləşdirilməsi və bu resurslardan qənaətlə istifadənin təmin edilməsidir. Bu istiqamətlərdə səmərəliliyin yüksəldilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi və reallaşdırılması ilə bağlı aşağıdakıları göstərmək olar:

- respublikanın yanacaq-enerji resurslarından istifadənin yeni prioritetlərinin və hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi və bu məsələlərin milli iqtisadi maraqlar kontekstində konseptual səviyyədə baxılması zəruridir.
- yanacaq-enerji resurslarından istifadənin tənzimlənmə mexanizmləri təkmilləşdirilməli və zərurət yaranarsa yenilənməlidir.
- əsas yanacaq-enerji resursları olan neft və qaz yataqlarının işlənilib hazırlanması, hasilatın təşkili, bu resurslardan səmərəli istifadə sahəsində iqtisadi-texniki və təşkilati tələblərin-meyarların müəyyənləşdirilməsi və həyata keçirilməsi təmin edilməlidir.
- yanacaq-enerji kompleksinin yeni texnologiyalar əsasında inkişafının təmin edilməsi, əsas istehsal fondlarının yenilənməsi, bu kompleksin sahələrinə yüksək standartlara və məhsuldarlığa malik istehsal avadanlıqlarının gətirilməsi, texnoloji itkilərin və sərfin azaldılması, resurslardan qənaətli istifadə olunması təmin edilməlidir.
- yanacaq-enerji resurslarının emal şəbəkəsinin müasir standartlar səviyyəsində təşkili problemləri kompleks baxılmalı, bu sahədə uzun illərdir ki, planlaşdırılan və proqnozlaşdırılan iri layihələrin reallaşdırılması işləri intensivləşdirilməli, rəqabətqabiliyyətli emal müəssisələri yaradılmalıdır [7].

Müasir iqtisadi şəraitdə iqtisadi resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi məsələləri

Azərbaycanda maliyyə resurslarından istifadənin yüksəldilməsinin zəruriliyi əsasən bu resurslardan milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin edilməsi, onun strukturunun müasirləşdirilməsi və əhəlinin rifahının daha da yaxşılaşdırılması ilə bağlıdır. Belə ki, son illərdə bu istiqamətlərdə istifadə olunan maliyyə resurslarının həcmi artmışdır və artım tendensiyası obyektiv zərurətdən yaranan sosial-iqtisadi davamlı inkişafın ifadəsi kimi xarakterizə olunur. Digər tərəfdən, dünyada iqtisadi resursların, xüsusilə maliyyə resurslarının məhdudluğu fonunda, son dünya maliyyə böhranının fəsadlarının genişləndiyi şəraitdə, maliyyə-kredit və bank sistemlərinin fəaliyyətindəki qeyri- sabitliyin artdığı halda, milli valyutaların, o cümlədən, Azərbaycan manatının əsas dünya valyutalarına məzənnəsi sabitliyinin zəiflədiyi şəraitdə, ölkənin maliyyə resurslarının və valyuta ehtiyatlarının azalması proseslərinin müşahidə olunduğu bir dövrdə maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi vacib vəzifələr kimi diqqət çəkir. Bu proseslərdə maliyyə resurslarının formalaşması, mübadiləsi, bölüşdürülməsi, istifadəsi, gəlir və xərclərin balanslaşdırılması tədbirlərinin tənzimlənməsində və idarə edilməsində mühim əhəmiyyət kəsb edən dövlət büdcəsinin vacib rolunu qeyd etmək lazım gəlir. 2015-ci il üçün ölkə üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri 19,4 mlrd. manat, xərcləri isə 21,1 mlrd manat, o cümlədən mərkəzləşdirilmiş gəlirlər 18,6 mlrd. manat, yerli gəlirlər 834,5 mln. manat, mərkəzləşdirilmiş xərclər 19,5 mlrd. manat, yerli xərclər isə 1,65 mlrd. manat təsdiq edilmişdir. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturunda əsas mənbələr kimi fiziki şəxslərin gəlir vergisi, hüquqi şəxslərin mənfəət-gəlir, əlavə dəyər vergisi və s. daha çox diqqət çəkir. Amma dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 54 %-ə yaxını, başqa sözlə 10,4 mlrd. manata yaxının Dövlət Neft Fondundan transferi təşkil edir. Bu onu göstərir ki, ölkəmizdə maliyyə resurslarından istifadənin tənzimlənməsi və xərclərin optimallaşdırılması ciddi zəruri tədbirlər kimi ortaya çıxmışdır. Belə ki, maliyyə resursları mənbələrinin məhdudlaşdırıldığı bir şəraitdə maliyyə resurslarından istifadənin bu tempdə, yəni artım tempində planlaşdırılması, sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi məqsədilə xərclərin artırılması xeyli çətin görünür və artıq bu situasiyaların elementləri reallığa çevrilməkdədir [4]. 2015-ci ildə respublikamızda neft gəlirləri, bunun da nəticəsində valyuta ehtiyatları azalmağa başlamış, iri layihələrin

planlaşdırılması intensivliyi zəifləmiş, ölkənin bank sektorunun fəaliyyətində qeyri-sabitlik halları artmış, bir sıra banklar bağlanmış, problemlı kreditlərin sayı artmış, əhalinin alıcılıq və istehlak fəallığı zəifləmişdir, əmlak və mənzil bazarında durğunluq yaranmış və ölkədə maliyyə resurslarının məhdudluğu hiss olunmağa başlanmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, aparılan iqtisadi islahatlara baxmayaraq Azərbaycanda maliyyə bazarı hələ tam şəkildə inkişaf etməmiş və bu sahədə bir sıra problemlər mövcuddur. Bazarın kapitallaşması parametrlərinə, birjada müəssisələrin iştirak sayına, səhmlərin dövriyyə həcminə görə Azərbaycan bu sahədə bir çox ölkələrdən geridə qalır. Maliyyə bazarının müxtəlif seqmentlərinə nəzər saldıqda, onların inkişafında bir sıra müvəffəqiyyətlərə nail olunmasına baxmayaraq, bu inkişafı ləngidən maneələrin, çatışmazlıqların da olması özünü göstərir [9]. Bu çatışmazlıqlar içərisində ən mühümləri və perspektivdə təcili həll edilməsi zəruri sayılan məsələlər sırasında ölkənin maliyyə bazarları və maliyyə resursları seqmentlərindəki təşkilat və idarələrin, birjaların informasiya sisteminin, onların maddi-texniki bazasının, sahibkarlıq və biznes fəaliyyətinin təşkilinin intensivləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsi, bu istiqamətlərdə qabaqcıl dünya ölkələrinin praktiki təcrübəsinin daha yaradıcılıqla tətbiqinin təmin edilməsi diqqət cəkirlər. Hal-hazırda respublikamızın maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsində aparıcı funksiyaya və tənzimlənmə mexanizmlərinə malik dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşması və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi müasir dövrün aktual məsələlərdəndir. Belə ki, büdcə gəlirlərinin artırılmasını təmin etmək və idarə edilməsini təkmilləşdirmək məqsədilə büdcə-vergi siyasətinin müasir və məhsuldar mexanizmlərlə yenilənməsi, büdcə vəsaitlərinin daxil olması və ondan istifadə sisteminə nəzarətin effektivli təşkili, həmçinin bütövlükdə maliyyə resurslarından istifadə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi zərurəti yaranır [5].

Maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsində müxtəlif sosial-iqtisadi prioritetlər istiqamətli iri layihələrin, dövlət proqramlarının maliyyələşdirilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi mühüm məsələlər kimi xarakterizə olunurlar. Qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra tədbirlərin-büdcə resursları ilə sosial-iqtisadi hədəflər arasında əlaqənin qurulması istiqamətində işlərin davamlılığının təmin edilməsi, dövlət büdcəsi xərclərinin məqsədli proqramlar əsasında formalaşdırılmasının metodoloji aspektinin təkmilləşdirilməsi və məqsədli proqramlar əsasında formalaşması proseslərinin çevikliyin artırılması tədbirlərinin həyata keçirilməsini vacib hesab edilir. Bundan əlavə, ölkənin maliyyə resurslarından, o cümlədən dövlət büdcəsi sistemi ilə tənzimlənən maliyyə vəsaitindən istifadənin effektivliyini artırmaq üçün müasir dövrün reallıqlarına adekvat maliyyə siyasətinin modelləşdirilməsi zərurəti yaranır. Səmərəli maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi məqsədilə konkret iqtisadi şəraitin mövcudluğu, cəmiyyətdə maliyyə sisteminin effektiv quruluşunun təmin edilməsi, maliyyə sisteminin həlqələrində gəlir və xərclərin balanslaşdırılması, zəruri maliyyə ehtiyatlarının yaradılması, sosial və iqtisadi inkişafın mühüm istiqamətlərində maliyyə resurslarının təmərküzləşməsi, maliyyə, büdcə-vergi və pul-kredit siyasətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi tədbirlərinin reallaşdırılması olduqca vacibdir. Bu proseslərdə maliyyə-sənaye qrupu mexanizmindən də istifadənin genişləndirilməsi ölkədə maliyyə resurslarından səmərəli istifadə edilməsinin effektivli yollarından birinə çevrilməsinə imkan verərdi [2]. Maliyyə-sənaye qrupları maliyyə resurslarını intensiv formalaşdırmaqla bərabər, eyni zamanda ondan səmərəli istifadənin effektiv mexanizmlərinə malikdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə resurslarından səmərəliliyinin yüksəldilməsində maliyyə nəzarətinin təsiri olduqca böyükdür [11].

İqtisadi və sosial sahələrin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitala zəruri vəsaitlərin yönəldilməsi proseslərinin, valyuta ehtiyatlarından istifadənin, dövlət büdcəsinin, büdcədənəknar fondların vəsaitlərindən səmərəli istifadənin tənzimlənməsi,

maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi, ümumilikdə ölkə üzrə maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yollarından biri kimi diqqəti cəlb edir. Maliyyə resurslarından səmərəli istifadənin yüksəldilməsi yollarından biri də iqtisadiyyatın real sektorlarının inkişafında maliyyə resurslarından məhsuldar istifadənin təmin edilməsi və maliyyə menecmentinin təkmilləşdirilməsidir. Maliyyə resurslarından istifadənin artırılmasına imkan verərdi [12].

Nəticə

Maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi vəzifələri kifayət qədər elmi-iqtisadi əsaslandırılmış tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını və bu tədbirlərini ardıcılıq, sistemlilik, komplekslilik prinsipləri əsasında həyata keçirilməsini zəruri edir. Respublikamızda maliyyə resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları kimi bu kimi tədbirlərin reallaşdırılması məqsədəuyğundur: maliyyə resurslarının formalaşması, onların mənbələrinin davamlı və məhsuldar olması tədbirləri həyata keçirilməsi, maliyyə resurslarından istifadənin hər bir istiqaməti üzrə praktiki reallıqlar nəzərə alınmaqla qanunvericilik bazasının, normativ və tənzimlənmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, iqtisadiyyat sahələrinin, xüsusilə iqtisadiyyatın real sektorlarının maliyyə resursları ilə davamlı və intensiv təmin edilməsi, bununla bağlı tənzimlənmə mexanizmlərinin hazırlanması, sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə resurslarından səmərəli istifadə edilməsinin stimullaşdırılması.

Ədəbiyyat

1. AR Məşğulluq strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı.
2. Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları. Bakı, 1997.
3. Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016.
4. Azərbaycanın Xarici Ticarəti. Statistik məcmuə. Bakı, 2017.
5. "Gömrük tarifi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu". Bakı şəhəri, 13 iyun 2013-cü il.
6. Aliyev İ.H. Qlobalaşma şəraitində aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının təmin olunmasının sosial-iqtisadi problemləri. AMEA İqtisadiyyat institutu.- Bakı.: Elm, 2008.
7. Ataşov B.X. Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri. B.:Elm, 2005.
8. Musayev A.F. İnnovasiya iqtisadiyyatı və vergi stimullaşdırması. Bakı. "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 2014.
9. Mikayılov C.M. Azərbaycanın maliyyə bazarı və onun inkişaf problemləri. B., 2012.
10. Musayev C.Q.Neft gəlirlərinin səmərəli istifadə edilməsinin modelləşdirilməsi Bakı: BDU, 2013.
11. Nuriyev Ə.X. Regional idarəetmənin əsasları. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət idarəçilik Akademiyası.- B.: Elm, 2007.
12. Şəkərliyev A.Ş. Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və perspektivlər. Bakı: "İqtisad Universiteti", 2009.
13. Мурадов Ш.М., Гезалова А.К., Эфендиев Р.Дж. Глобализация, демографическое развитие и трудовая активность населения в Азербайджане. Баку, «ЭЛМ», 2007.

З.А. Шакаралиева

**Пути повышения эффективности использования экономических ресурсов в
Азербайджане
Резюме**

В статье рассматриваются пути повышения эффективности использования экономических ресурсов в Азербайджане. В этой статье также отмечается необходимость устойчивого социально-экономического развития нашей страны. На основе анализа были проанализированы существующие проблемы и предложены предложения и рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: экономические ресурсы, эффективность, инвестиции, модель развития, доходы от нефти, предпринимательство, рыночная экономика, импорт, экспорт, национальная экономика

Z.A.Shakaraliyeva

Ways of increasing the efficiency of using economic resources in Azerbaijan.

Summary

The article considers ways of increasing the efficiency of using economic resources in Azerbaijan. The article also noted the need for sustainable socio-economic development of our country. Based on the analysis, existing problems have been investigated and suggestions and recommendations have been put forward to eliminate them.

Key words: economic resources, efficiency, investment, development model, oil revenues, entrepreneurship, market economy, import, export, national economy

Elmi redaktor: i.f.d.,dos. Y.Məmmədov

Daxil olub: 05.11.2018.

Çapa qəbul olunub: 08.11.2018